

**IN MEMORIAM ODON APRAIZ BUESA
(1896-1984)**

Adinak abaildua, eritasunak iharrosia eta azkenean lurreratua, Irailak 12, 1984, hil zen Gasteizen Odon Apraiz Buesa euskaltzain ohorezkoa, laro-geitazortzi urterekin. Hiru hilabete lehenago eramana zuten bere ilobaren “La Esperanza” erietxera. Larritasunetik aterea, aski sendatua, “Alava” erietxera aldatu zuten. Bertan, guztiz ongi zegoela zirudienean, gaizkitu zen hogeitsu egunen buruan eta argi-haste batean itzali zitzaigun maisu zaharra eta adiskide ona.

Maisu zaharra, bai, eta zinez esan dezakegu Odon Apraizek ere ez zuela bere arrazaz ukatu. Haur eta mutikoaren kultur-minak azkurri ugari aurkitu zuen etxen, lehenik. Aita zuen Fermin Odon Apraiz Saenz del Burgo (1851-1919), Filosofian Dotorea, Gasteizko alkatea, *El Anunciador Vitoriano* egunkarian arduraduna eta idazlea ere. Osabak, berriz, Ramon (1845-1926), mediku burutsua, eta Julian (1848-1910), kateraduna eta Cervantesen ikerle eta miresle ezaguna.

Zortzi haurride izan zituen Odonek: zaharrena Angel (1885-1956), Unibertsitate-kateraduna eta Eusko Ikaskuntzaren idazkaria, eta gazteena Emilio (1906-1975), arkitektoa. Boskarrena izan zen Odon (1896an sortua) eta ondoren zuen Ricardo (1899-1968), “El Licenciado Rompelanzas” zezenketa-idazlea eta Numanciako Museo-burua, orobat Luis (1903-1935), medikua, Parisko Olinpia Jokoetarako hautagai.

Lehen ikasketak Gasteizko Maristetan egin zituen Odonek. Maizenik kontatu duena zuzendariagandiko errieta hura izan zen:

– Euskaraz egiteko debekua ez duzu errespetatzen, Apraiz jauna.

Odonek, ordea, euskaraz ez jakin. Egiten zuen gauza bakarra *Bizkaitarra*, *Gipuzkoarra* eta gainerako agerkari abertzaleak ikasleei helaraztea zen. Hasia zen, bai, euskaraz ikasten, hamalau urterekin, eta hain zuzen ere Azkueren ikasle batena omen zen *El euskara ó baskuenze en 120 lecciones* liburuaz. Salamancan jarraitu zuen hizkuntza ikasten, lagunekin, baina bultzada handiena 1913ko udan etorri zen: Unibertsitateko lehen urtea gainditzegatik, aitzak zer sari nahi zuen galde egin eta semea, non gogoia, han zangoa, Aramaioa joan zen. “Goiko Errota” baserria eta Aramaio guztia ongi iltzatuak gelditu ziren betiko haren oroimenean.

Apraiz ez zen, zalantzarik gabe, ikasle eredugarri horietakoa. Berak aitortzen zuenez, Salamancan, hamabietako eskola baino lehen, postaz zetorkion *Euzkadi* hartu eta klasean irakurtzen zuen, irakasleak ezin ikus zezakeen tokian. Ikasle argia, nolana ere, baina bestelako interes asko izaki, logika liburua kafesnearen zipristinez zikindua zuen, ikasgaiak gosal garaian arrapaladan prestatzen zituelako.

Salamancako egonaldiaz gainera, Deustuan izan zen Apraiz ikasle. Orduko Arana Goiri-zaletu zenak *Euzkadi* egunkaria, Konpainiako ikasle-egoitzan debekatua, erosten zuen eta Garate atezainak sartzen uzten. Baina euskal ikerketan haren sabindar isuria moztua gertatu zen halako batean, Rufo Mendizabal jesulagun helenista ospetsuak hitz hauek esan zizkionean:

– Hara, Apraiz: euskal filologian gauza bakar batek balio du, Julio de Urquijok eta haren *Revista Internacionalek*.

Hitzok mingarri izan bazitzaizkion ere, Odon gazteak iritzi eta gomen-dioaren zuzentasuna onartu zuen.

Kondaira aldera makurtua, Madrilen dotoratu zen 1917an, “Euskal Herria Frantziako Iraultzaren garaian (1793-1795)” lanaz. Lan hau, sarritan esaten zuenez, beldurrak eraginik eduki zuen argitara gabe.

1917ko uda hartan, berriki gogoratu zuen bezala, Apraizek Eusko ikaskuntza sorrarazteko bilkuretan parte hartu zuen, Arantzazun, Eleizalde, “Kizkitza”, Ixaka Lz. Mendizabal, F. Belaustegigoitia eta beste zenbaitekin. Hurrengo urtean, jakina, ez zuen Oñatiko Batzarrea huts egin.

Haren izena, orduko, ezaguna zen: 1917an bertan argitaratua zuen Bilboko *Idearium* aldizkarian Vinson-en lanaren itzulpena, “Contribución a la obra de la bibliografía vasca. Revista general de los estudios vascos de 1906 a 1912”, nahiz moldiztegi huts askorekin. Ez zen hura, ordea, Odonen lehen fruitua: kazetaritzan haren hasikinak alde batera utzirik (eta oroz gain Salamancatik, hamasei urterekin, Arana Goiriren urtemugakari ospakizunez *Bizkaitarra* astekarira bidali zuen berria, 1916an, hogei urterekin, beraz), bibliografía ukitua zuen, “Una labor necesaria. La bibliografía vasca” Gasteizko *Ateneo* aldizkarian. Gutxi bezala jabetzen zen Apraiz bibliografiaren premiaz, eta gehiegikerian erortzeko beldurrik gabe esan daiteke urteetako bere grina izan zuela alor hori.

Revista Internacionalean 1920an argitaratu zuen “Un caso de fonética histórica estudiado en la toponimia alavesa. La alternancia *l > r*” lanari Vinson-ek “savant” iritzi zion eta berau akuilu izan zitzaion ikerle gazteari.

Irakurle porrokatua zen, liburu zein aldizkari, hau azpimarratzen, hura mozten eta gordetzen, eta behin bere anaia Angelek hau esan zion:

– Debieras poner en tu tarjeta: “Odón de Apraiz. Lector de periódicos”.

Irakurle porrokatua ez ezik, idazle joria zen, *Euzkadi* egunkarian batez ere: haren izengoitia astean bizpahiru aldiz agertzea ez zen bakan gertatzen.

Euskaltzaindia sortu berrian, Urriak 26, 1919, Odon Apraiz urgazle izendatu zuten, beste anitzekin batera (haien artean Altube, “Kirikiño”, Oleaga, Zamarripa, Lekuona, “Orixe”, Daranatz, Etxepare, Lacombe, Gavel, Menéndez Pidal, Saroihandi), eta gogotsu ekin zion lanari. Euskalkien ikerketarako haren jaidurari zegozkiokeen ikastaldiak hartu zituen bi urtez, 1920-22, Euskaltzaindiaren diru-laguntzaz, Parisen eta Zürichen, baita Italiako iparraldean praktikak egin, faxismoaren itsasgoraren garaian. Orduko maisutzak eta adiskidantzak ere ez zituen Odonek ahantziko: Lacombe-z hunkiturik mintzo zen Euskaltzaindian, Baionako batzarre batean, duela zenbait urte, eta Scheuermaier, Steiger, Saroihandi eta abarren oroitzapena ongi txertatua zeukan gogoan barrena.

Ikastaldion ondoren, Erizkizundi Hirukoitzean (utz dezagun orain ematen zitzaion irri-deitura) langile aspergaitza izan zen Apraiz. Horra Ekialdean beteriko liburuskak (gehienetan bizikletaz herriz herri ibilirik), baita Deba Arrokoak ere. Odonen zehaztasuna eta zorroztasuna noraino iristen ziren biziki garbi darakuste lanok. Bizpahiru liburuskak, haatik, ez zen ematera ausartu: ez zuen uste osotoro fidagarriak zirenik. Jakitearen legeak, izan ere, begiratzen zituen Odonek, eta munduan barrena korritzen zuten usadioak hedatzea nahi zuen. Horrexegatik harritzen zen “Orixe”-ren hartaz:

– Nire aitaren semea ez da mapak egiteko sortu.

Jakina, Arabako euskararen egoera ezagutzen zuen hobekienik, eta horixe hartu zuen gaitzat, Gasteizko Aurrezki Kutxak 1950an antolaturiko iker-

lehiaketan saria irabazteko: *El vascuence en Vitoria y Alava en la última centuria (1850-1950)*. Saria gorabehera, lana argitara gabe gelditu zen 26 urtez, izotzaldia pasa arte.

Orobat ezaguna da 1955eko artikulua, “El vascuence en Alava a través de los siglos”, haren mapa eta guzti.

Lanbidezko irakaskuntzari 1926an ekin zion Odonek, aurrenik Barcelonako Unibertsitatean (1926-1933), Eibarko Institutuan (1933-1935) gero, hurrena La Lagunakoan (1935-1942), Reuskoan (1943-1950) eta Gasteizkoan azkenik, zahar-saritu arte, 1966an.

Herritik urrun izan arren, Apraiz ez zen euskaldungoaz ahanzten: horra artikulua, hitzaldiak eta ekintzak. Baina, horrekin batera, bizi-herrira moldakoi, tokian tokiko gaiak ukitu zituen maiz, ahoz zein izkribuz.

Euskararen ikerkuntza ez ezik, hizkuntzaren jagoteagatik axolatzen zen. Eusko Ikaskuntzaren babespean sorturiko *Baraibar Taldean* Odonen izena eta kemena ageri dira, esaterako. Errepublika sorberriaren garaian, telegrama bat bidali zion Apraizek euskarazko bere ikasleekin Kataluniatik Marcelino Domingo ministrariari, Euskal Herrirako elebitasuna eskatuz. Gasteizko beste kultur ekintzetan beti edo gehienetan aurkitzen dugu Apraiz, hala nola *Cinco* aldizkari surrealistan, zeinetan Albertiren “Un fantasma recorre Europa” olerkiaren euskal itzulpena argitaratu zuen. Ez zitzaion arrotz, ez, herriaren eta euskal kulturaren duintasuna. Gogora dezagun, labur beharrez, Ernesto Giménez Caballeroren aurka idatzia. Orduan gorri zena, gero zuri, edo nahi baduzue, urdin bihurtua, Barandiaranez eta *Anuario de Eusko Folklorez* trufatua zen. Apraizek *El Sol* egunkarian bertan eraso zion ezin ederkiago.

Horra non Apraizen izaeraren ezaugarri nabarmena: maisu eta adiskideenganako atxikimendua. Ez da erraza Baraibarren hilberri sentikor hura baino hoberik aurkitzen, adibidez, eta lehen aipatu dudanez, batzuk oraindik gogoan dukezue zein hunkiturik mintzo zen Lacombe-z Baionan.

Jakina, Odon harro zegoen zenbait adiskidetasunez, hala nola Unamunorenaz. Salamancako Erretoreak ez zion alferrik agur egiten Madrileko Ate-neoan, bere konpainiaren erditik:

—¡Hola, Apraiz!

Hain goi-mailako konpainia ez, agian, baina bertako *Café Zahara*-n biltzen ziren euskaldun ikasle-irakasleak. Talde arrai hartan Apraizek bazuen bere izengoiti hantua: “Otón I, Emperador de las Vasconias y de la Bureba”.

Umorea umore, Odon ez zen atzean gelditzen, ezta epai-mahaian ere. Ezaguna da haren ateraldia, ikasle batek Viriato espainiarra eta katolikoa zela esan zuenean:

— Sí, y también afiliado a la Falange y las J.O.N.S., ¿verdad?

Halaber idatziz, Odon ez zen umorearekin zekena. Ikus, adibidez, “La fundación de Vitoria. ¿Leovigildo o Sancho de Navarra?” artikulua (bidena-bar, zenbait kondairagilek eta kondairagile-gaik hobeko dute artikulua hori irakurri, *Victoriacum* eta ingurukoak harrotu baino lehen). Jakina, inoiz edo behin ziria ezin izan zitekeen nabarmenegia, esaterako, “Miles gloriosus” aipamena Primo de Rivera diktadoreari egoztean.

Eta epai-mahaiak solasera (bakar-solasera, badakit) etorri direnez gero, esan dezagun, *De mortuis* hari kalte egin gabe, hortxe zuela Apraizek, izatekotan, misoginia. Hots, uste zuen, zuzen nahiz oker beste kontu bat da, akademia arrazoinak ez zirenak tartekatzen zirela emakume-epailariengan. Hortik lekora, gure mutil-zaharrari ez zitzaizkion andereak gaitzi. Canariasen ezkontzeko zorian izan zen eta gero, denbora luzean, andere katalan batekin eduki zuen harremana.

Liberal familian sortua, baina liberal foruzalean (horrelako askazia bazen, noski, gure arteko batzuek eta besteek nahi ez badute ere), erakargarri ziztaion politika: hamalau urterekin *Centro Vascoko* kidea zen (Oriente, hau da, egun Posta kalean), eta PNV utzi zuen Aiara aldean karlistekiko hitzarmen baten berri jakin zuenean.

Acción Nacionalista Vascan sorreratik bertatik ikusten dugu Odon Apraiz, Ortueta, Garate eta anitz gogaide bezala. Testuak ontzen zituen (hala nola oinarrizko agiriak eta erlijioaren irakasteak) eta Eibarren bizi zenean Erdiko Deba Arroko ordezkari aritu zen.

Libertaltasuna zela medio, galduriko parabisu hartan, ongi konpontzen ziren Gasteizen ANVkoak-eta errepublikazaleekin. Behin, *Alava Republicana* ren ale oso bat Odonek bakarrik eginik kaleratu zen.

Nazioarteko eremua ere begiratzen zuen Apraizek, euskaldunen arazoa haizatzeko. Ekintza horren lekukoak dira, besteak beste, Joan Estelrich-ekiko (1896-1958) gutuneria, Genèveko Nazioen Elkartearen inguruan.

Alfer lana litzateke hemen Apraizen bibliografia, ezta hautapen bat ere, aipatzen hastea. Isidor Baztarrikak egina du sail hori, 1981an argitaratu zen omenaldi-liburuan (1). Euskaltzaindiak bere gorazarrea eskainia zion 1976an, eta zortzi urte lehenago euskaltzain ohorezko izendatu.

Euskal Herriko Adiskideek 1974ean izendatu zuten ohorezko bazkide, ets Eusko Ikaskuntzak, berriz, “Manuel Lekuona” Saria eman iaz, bizi guztiko haren lana haintzat harturik. Lan hau, noski, hobeki isladatuko da Odonen argitaragabeak plazaratuko direnean. Horra gure nahia: Apraizen heriotzaren urtemugan eskura izatea.

(1) *Homenaje a Odon de Apraiz. Odon Apraizi omenaldia*. Arabako Diputazioa, Gasteiz, 1981.

Buka dezagun, ordea. Bego gure artean, biziro maite zuen Euskaltzaindian, beti eta nonnahi defendatu zuen Euskal Herrian, haren oroitzapena. Izan bekigu eredu haren nortasuna: ikerle zehatza eta jagole nekazina. Eta, agian oroz gain egunotan, atxik dezagun behin eta berriz aldarrikatzen zuena: *jarraipenaren sena*, ez bait gara euskaldunok umezurtz hizkuntzan ez kondairan. Gu baino lehen izan dira gertakariak, jakin beharrekoak, eta gu baino lehen egin dira lanak, ezagutu beharrekoak.

Betiko atsedena har dezala euskalari eta euskaltzale handiak.

Endrike Knörr
25-1-1985